

ЗБЕРЕЖЕННЯ СЕЛА – ПРІОРИТЕТ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

*У статті робиться порівняння аграрної політики в колишньому СРСР і незалежній Україні в контексті ліквідації суттєвих відмінностей між містом і селом. **Ключові слова:** колгоспно-радгоспна система, бюрократія, благоустрій, соціальна сфера, реформи.*

*В статті показується негативна сторона політики ліквідації суттєвих різниць між містом і селом. **Ключевые слова:** колхозно-совхозная система, бюрократия, благоустройство, социальная сфера, реформа.*

*In the article depicts the problems of the social reasons of agrarian crisis in Ukrainian agricultural economy. **Key words:** village, peasantry, communist party nomenclature, essential differences.*

Місто і село – дві підсистеми суспільства, що мають свою специфіку й виконують свою особливу роль в розвитку людства. Сільське господарство завжди буде являти собою синтез виробничих, біологічних і соціально-демографічних процесів. Зокрема, економіка села нерозривно пов'язана з освітою, культурою, побутовим обслуговуванням населенням, соціальною інфраструктурою, житловими умовами людей тощо.

Українське село було і поки що залишається осередком, сховищем генофонду нації, а український селянин – втіленням національного характеру. Сільську людину, якщо навіть вона давно живе в місті відрізняють такі якості, як розважливність, повага до традицій, обережна повільність суджень і поведінки, до неперевіраних на практиці новацій, любов до рідного краю, рідної оселі, патріотизм, психічна й психологічна витривалість, стійкість у життєвих випробуваннях. Селяни в переважній більшості досить скептично, з недовірою ставляться до будь-яких обіцянок про велике щастя і благополуччя в далекому майбутньому. Адже самі вони звикли кидати зерна в землю навесні, а вже восени отримувати плоди і винагороду за свою працю.

Ще у XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо писав: «Міста – це пучина людського роду. В декілька поколінь раси гинуть або вироджуються; вони потребують оновлення, а це оновлення завжди дає село» [5, с.53].

Саме сільська підсистема має первинний характер. Причому поняття первинності означає не тільки очевидний факт первородства села, народження міста в сільському лоні, але й виконання селом своїх важливих іманентних функцій: забезпечення людей продуктами харчування, промислового виробництва сировиною; захист екології міста від руйнування промисловістю; амортизація наслідків демографічних спадів для промисловості, відтворення культурних, побутових і моральних традицій, вдосконалення генофонду міського населення й усієї нації.

Трансформуючи здобутки цивілізації у віками встояне життя-буття, село з його етногенними та природними умовами має залишатися селом, щоб

виконувати свою найважливішу функцію – берегти для нащадків нашу національну ідентичність.

Прийнято вважати, що важливою ознакою суспільного прогресу є ліквідація суттєвих відмінностей між містом і селом. Саме такою була соціально-аграрна політика в колишньому СРСР. З одного боку, маргінальна компартійна бюрократія проводила політику обкрадання села, нікчористовувала село як своєрідних донорів формування бюджетних підходжень, будівництва міст, проведення політики індустріалізації, створення військово-промислового комплекс; з іншого – відверто ігнорувала суттєву специфіку села. Завдання усунення суттєвих відмінностей між містом і селом розуміла як нищення сільської специфіки у виробництві, соціальній сфері, духовному житті. За словами популярного у 1980-ті рр. російського публіциста І. Васильєва, номенклатура не тільки зв'язувала колгоспи тенетами інструкцій, вказівок, постанов, але й відбирала в них стільки прибутку, скільки вважала за потрібне. Коли ж тим самим доводила колгоспи до повного розвалу, то просто перейменовувала їх у державні підприємства – радгоспи [1].

У процесі перевodu сільського господарства на індустріальну основу форми організації праці, притаманні промислового виробництва, бездумно переносилися в агросферу з її живим об'єктом виробництва (тварини, рослини, земля). Утилітаристсько-технократична аграрна політика, що органічно зрослена з адміністративно-командною системою економічних відносин, перетворювала селянина-господаря на робітника-найманця, який не вмів ставитися до землі лагідно й дбайливо. Саме тому суперечності між людиною і природою перетворилися в процесі сільськогосподарського виробництва в гострий конфлікт, де переможців не могло бути.

У свій час селяни були примусово загнані в колгоспи і радгоспи, згодом остаточно перетворені під гаслом концентрації виробництва у великі підприємства з гігантськими фермами і справжніми механічними монстрами, від яких стогнала земля. Аграрне виробництво і сільськогосподарське машинобудування стали жертвами гігантоманії, притаманній тоталітарним режимам.

Вважаючи селян вмираючим класом, що виконує підпорядковану другорядну роль по відношенню до «провідної сили радянського суспільства» – робітничого класу, бюрократія воліла бачити їх аграрними робітниками, що здатні виконувати в технологічному процесі лише окремі операції. Особисте селянське господарство розглядалося як «підсобне», як таке що має тимчасовий характер у зв'язку з «тимчасовими продовольчими труднощами». Самостійні господарі на власній землі могли стати потенційними носіями небезпеки для існування адміністративно-командної системи і тоталітарного режиму.

Відмінності між містом і селом мусили зникнути повністю і остаточно. Під тиском усунення суттєвих відмінностей між містом і селом у СРСР робилися спроби перетворити села на благоустроєні селища «міського типу», але по суті з'являлися лише пародії на міста. У сільському будівництві

копіювалося міське планування. Охоплене реформаторською лихоманкою партійне керівництво країни оголосило більшість сіл неперспективними і заходилося нищити мережу сільських поселень, що склалася впродовж багатьох віків. Певна річ, певні позитивні зрушення в соціально-культурному розвитку села відбулися. Однак держава, попри всі заходи і потуги щодо соціальної перебудови села і підвищення життєвого рівня його жителів, так і не спромоглася подолати відставання села від міста за рівнем комфортності й привабливості. Як і раніше, сільське населення, особливо молодь, в пошуках кращих умов життя прагнуло перебраться до міста. Колгоспне село почало вимирати. З цього приводу один з колгоспних керівників з Харківської області у своєму виступі на обласній конференції КПУ висловився наступним чином: «Ми багато років жили під гаслом стирання граней між містом і селом. Що ж маємо? Село стерли, а грані збільшилися» [4].

Очевидно, у наведеному твердженні є раціонально зерно. Але є й трохи перебільшення. Як відомо, все пізнається в порівнянні. На жаль, хибна соціальна політика щодо села не тільки не припинилася після краху тоталітарної системи, але й набула більш небезпечних форм останнім часом.

Спільне в політиці обох влад, колишньої комуністичної й нинішньої олігархічної, – відсторонення від формування аграрної політики народу, селян. Раніше суб'єктом аграрної політики була маргінальна компартійна бюрократія, номенклатура, нині – маргінальна олігархія. Селянин, як і раніше не є суб'єктом реформ. Він змушений пристосовуватися до тих порядків і правил, які встановила влада панівного класу.

Від самого початку реформ селу було нав'язане руйнування колгоспно-радгоспної системи організації сільськогосподарського виробництва, яка, попри свої недоліки й важку біографію, була врешті-решт прийнята селом. Колгоспно-радгоспна система більш-менш забезпечувала місто сільськогосподарською продукцією, створювала певні соціальні гарантії сільським жителям, нарощувала продуктивність аграрної праці тощо. Вона поступово пристосовувалася до менталітету селянина, органічно доповнювалася присадибними господарствами людей. Колгоспи стали не тільки економічними, але й соціальними інститутами. За словами голови парламентського комітету з питань аграрної політики Г. Калетника, колгоспи активно будували й утримували об'єкти соціально-культурної сфери: шляхи, клуби, кінотеатри, школи, дитячі дошкільні заклади, фельдшерсько-акушерські пункти тощо. Але коли прийшов приватний бізнес, йому це стало нецікаво [3, с. 2].

У 1930-ті рр. селянство постраждало від нищення приватних господарств, що мало трагічні наслідки, зокрема голод 1932-1933 рр. У 1990-ті рр. примусова, нав'язана міською бюрократією ліквідація колгоспів призвела до руйнування нового селянського способу життя й погіршення матеріального становища й морального самопочуття більшості селян.

Сьогодні основне аграрне питання – це питання власності на землю. Більшість соціологічних опитувань свідчать: селяни категорично проти продажу землі приватним особам. Але хто з цим рахується! Тимчасовий

мораторій на продаж землі викликаний лише суперечностями у правлячий «еліті», але аж ніяк інтересами селян. Як відомо, по суті давно йде приховане привласнення землі наблизеними до влади особами. Прийняття у вересні 2012 р. закону України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти щодо розмежування земель державної й комунальної власності», відповідно до якого, зокрема, створений Земельний банк, – черговий крок до цього. Адже банк візьме землю у селян за копійки, а потім передасть її потрібним особам. Більшість з яких – чужі люди – не тільки на селі, але й в країні. Якщо навіть вдасться уникнути продажу землі іноземцям, це не змінить ситуацію. Адже більшість вітчизняних олігархів, як відомо, фактично оселилися разом зі своїми сім'ями за кордоном, тримають там свої капітали, навчають своїх дітей, приїжджають на свою історичну батьківщину лише на роботу. Отакі «славних прадідів великих правнуки погані», як називав подібних осіб Т. Шевченко в поемі «І мертвим, і живим...» [6, с. 268]. Україна й українська земля потрібні їм лише для особистого збагачення.

На початку 1990-х рр. було знищене як клас колгоспне селянство. Зараз іде нищення селянства загалом. Зберігається основний інструмент нищення села і селянства – нерівноправний товарний обмін між містом і селом. Він існував тоді, коли колгоспники майже даром віддавали свою продукцію на потреби індустріалізації й розвитку міст. Він існує сьогодні у формі занижених закупочних цін на сільськогосподарську продукцію. Молоко, м'ясо, зерно тощо скупаються у селян за безцінь, продаються у супермаркетах за завищеними цінами. Власники закупівельних, переробних, торговельних підприємств отримують надприбутки, а селяни ледь-ледь зводять кінці з кінцями. Городяни переплачують гроші за продукти харчування й змушені використовувати дачні сотки не для відпочинку, а як засіб виживання.

Як і раніше, селяни де факто позбавлені можливості самостійно розпоряджатися коштами в інтересах своєї громади. Самоврядування на селі, як і повсюди, є фікцією. Керівники районів – голови адміністрації призначаються владою, а не обираються. Сільські ради не мають коштів для соціального розвитку села, благоустрою населених пунктів. Якщо раніше, соціальна політика на селі, як було сказано вище, була помилковою, то сьогодні вона загалом відсутня. Раніше відбувалося нищення сільської специфіки, сьогодні набирає обертів нищення самого села, що може обернутися крахом держави.

Держава, що виявляє неповагу до селянина, не заслуговує поваги до себе, вона приречена. Життя підтвердило правоту М. Грушевського, який заповідав нащадкам: «Тільки те буде міцне, що збудується на нім (селянстві – Г.К.), і горе тим течіям, партіям і замірам, котрі будуть іти проти нього – вони осудять себе на животіння або заникання, коли не розіб'ютьсяч о сей камінь в один гарний день» [2, с.37].

Здійснюючи масштабну реформу аграрної сфери, не можна допустити, щоб село, земля, сільське господарство опинилося в руках олігархів. Отримання, продажу і купівлі землі має бути таким, щоб головною особою

на землі залишався український селянин. Здійснюючи соціальні перетворення, слід виходити з факту: навіть якщо поки що відродження й існування дрібних сіл здається недоцільними з економічної точки зору, то з часом, у ході розвитку системи комунікацій, будуть діяти дещо інші критерії доцільності. Все більшого значення набуватимуть екологічні та моральні чинники. Зрештою всім слід усвідомити, що різноманітність будь-якої системи, зокрема поселенської мережі, – не є недоліком системи, а, натомість, її перевагою, свідомством життєздатності системи, само відтворення й саморегуляції.

Бібліографічні посилання:

1. **Васильев И.** Бумеранг // Правда. – 1988. – 2 окт.
2. **Грушевський М. С.** На порозі нової України: Гадки і мрії./М.С. Грушевський/ – К.: Наук. думка, 1991. – 128 с.
3. **Пелех Ю.** Пользователи земли должны помочь сельским громадам /Ю.Пелех// Сегодня. – 2012. – 14 сент.
4. Практичними справами поглиблювати перебудову // Соціалістична Харківщина. – 1988. – 18 груд.
5. **Руссо Ж.-Ж.** Эмиль, или о воспитании /Ж.-Ж. Руссо // Пед.соч.: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1981. – Т.1. – 635 с.
6. **Шевченко Т.Г.** І мертвим, і живим.../Т. Шевченко// Кобзар. – К.: Дніпро, 1980. – 613 с.

УДК 94 (477) «19/20» + 629.5 (477) (09)